

PREDGOVOR

U posebnom izdavačkom nizu Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža svoje je mjesto pronašao i priručnik o hrvatskim egzonimima (ponašenicama), tj. udomačenim zemljopisnim imenima stranih zemljopisnih objekata koja se razlikuju od izvornih imena (endonima). Zemljopisnim se imenima ili toponimima (u geografskoj se stručnoj i znanstvenoj literaturi prednost daje terminu geografska imena) na međunarodnoj razini bavi Skupina stručnjaka za zemljopisna imena pri Ujedinjenim narodima (engleski *United Nations Group of Experts on Geographical Names* – UNGEGN), osobito njezina Radna skupina za egzonime (engleski *Working Group on Exonyms* – WGE). Skupina je egzonime definirala u širem smislu, kao zemljopisna imena koja se upotrebljavaju u nekom jeziku za strane zemljopisne objekte, odnosno zemljopisne objekte smještene izvan područja toga jezika, a razlikuju se od službenih ili prihvaćenih zemljopisnih imena koja se rabe na području na kojem se objekt nalazi (npr. francuski Londres za London, talijanski Parigi za Paris, slovenski Dunaj za Wien). Na tom je tragu i definicija Međunarodnoga vijeća za onomastičke znanosti (engleski *The International Council of Onomastic Sciences* – ICOS), koje se bavi svim imenima, tako i zemljopisnima.

Hrvatski je egzonim stoga udomačeno, hrvatsko zemljopisno ime za objekt smješten izvan hrvatskoga jezičnog područja (npr. Beč, Budimpešta, Varšava, Solun), odnosno lik nekoga imena u hrvatskom jeziku drukčiji od onoga u jeziku područja na kojem se nalazi imenovani zemljopisni objekt. Shvaćeni tako, egzonimi su sva imena koja su u nekoj mjeri prilagođena hrvatskomu jeziku bez obzira na način udomačivanja (transkripcija, transliteracija, potpuni ili djelomični prijevod izvornoga imena, preko jezika posrednika, pa se može znatno razlikovati od izvornoga, ili je potpuno hrvatsko ime). Tako se neki hrvatski egzonimi od izvornih zemljopisnih imena razlikuju u jednom slovu, drugi u više njih, treći su pak posve drukčiji likovi.

U hrvatskim se jezikoslovnim priručnicima egzonimi definiraju u užem smislu, kao sadašnja i povijesna hrvatska imena svih kontinenata i gotovo svih država (rijetka su preuzeta u izvornom liku), većine ovisnih teritorija, svih mora i oceana, mnogih pokrajina, saveznih država i drugih teritorijalnih jedinica, nekih gradova, otoka, planina, rijeka, jezera i dr. To su uglavnom imena onih zemljopisnih objekata koji imaju povijesni identitet ili su zbog višestoljetnih povijesnih veza s hrvatskim jezikom i kulturom njihova imena poprimila pohrvaćeni lik (npr. Budimpešta, Jeruzalem, Prag, Rim, Bavarska, Galicija, Normandija, Vlaška nizina, Dunav). Mnoga danas često upotrebljavana udomačena imena nemaju izraženije povijesne veze s Hrvatskom, ali smo ih postupno oblikovali i prihvatili (npr. Aljaska, Čeljabinsk, Sjeverna Karolina, Teksas). Neki su hrvatski egzonimi zastarjeli pa imaju povijesnu, a ne uporabnu vrijednost (npr. Beljak, Bruselj, Carigrad, Jakin, Mletci, Požun); oni mogu poslužiti za rasvjetljavanje kulturno-političkih odnosa u prošlosti. Za egzonime se katkad rabe i značenjski bliski ili isti pojmovi poput: udomačena, pohrvaćena, ponašena, prihvaćena, prilagođena ili strana zemljopisna imena.

Uz to što se različito definiraju, još su dva problema ključna za njihovo razumijevanje i primjenu: postavljanje jasnih kriterija njihove uporabe (kad treba/valja rabiti egzonim, a kad endonim) te odabir jednoga, »pravilnog« lika ako ih je u uporabi više (npr. Mjanmar/Mijanmar/Mianmar/Mjanma, Maldivi/Maledivi, Sveti Toma i Princ / San Tome i Prinsipe / Sveti Toma i Prinsipe). Upravo je raznolikost imenskih likova, njihova neujednačenost i nedosljednost u pisanju i uporabi, koja je proizašla iz navedenih problema, boljka mnogih stručnih, popularnih, čak i znanstvenih tekstova, ali i najuglednijih hrvatskih atlasnih, enciklopedijskih i leksikonskih izdanja, koja se u pisanju i uporabi egzonima oslanjaju na postojeće jezikoslovne priručnike. Naime, ti priručnici donose opća pravila pisanja egzonima i navode prilično neodređene upute za njihovu uporabu, što potkrepljuju malobrojnim primjerima i nerijetko dvostrukim rješenjima pisanja spornih egzonima, pa problemi često ostaju neriješeni. Neujednačenost se potom prenosi u školske udžbenike, atlase i medije, što kod korisnika može izazivati nejasnoće u pisanju i nesigurnost u uporabi. Osobito na te probleme upozoravaju kartografi jer prilikom izrade zemljovida u načelu moraju odabrati jedan lik. Sagledavanje raširenosti problema vezanih uz egzonime, što je moguće tek uvidom u obilnu građu, te pokušaj njihova svojevrtnog usustavljanja donošenjem preporuka bili su glavni motivi za izradu ovoga priručnika. Nastao je po uzoru na slična strana izdanja (npr. poljski *Nazwy państw świata, ich stolic i mieszkańców / Names of countries, their capitals and inhabitants*, 1997, u više izdanja i dopuna, ili *Slovenska imena držav*, 2013). Ovako koncipiran priručnik mogao bi biti poticaj za osnivanje središnjega strukovnog tijela koje bi se bavilo normizacijom svih zemljopisnih imena u hrvatskom jeziku, tako i egzonima.

Imenskim likovima u svojim općim izdanjima, poput *Atlasa svijeta*, *Hrvatske enciklopedije* i *Hrvatskoga općeg leksikona*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža pridonosi normiranju zemljopisnih imena iz stranih jezika.

Pritom se nastoji sustavno provoditi pravilo da se zemljopisna imena stranih zemljopisnih objekata pišu izvorno ako dolaze iz jezika koji se služe latiničnim pismom, dok se imena iz jezika koji se služe drugim pismima (npr. ćirilica, alfabet, te kinesko, japansko i arapsko pismo) transliteriraju ili transkribiraju. Uz zemljopisna imena koja se nisu udomaćila u hrvatskom jeziku (najčešće iz nelatiničnih pisama) bilježi se izgovor. Potiče se i uporaba egzonima kad je ona nedvojbeno. Međutim, ako je izvorno ime doseglo određeni stupanj prilagodbe u hrvatskom jeziku, ali još nije posve prilagođeno ili prihvaćeno, nerijetko se pojavljuju raznovrsni egzonimski likovi (kao za Mjanmar) ili se, ako je riječ o imenu iz latiničnoga pisma, upotrebljava izvorni lik i kad za njega postoji hrvatska inačica (npr. Alto Adige umjesto Južni Tiro, North Carolina umjesto Sjeverna Karolina).

Najviši je stupanj standardizacije u hrvatskom jeziku postignut za imena država jer su za potrebe državnih međunarodnih odnosa i platnoga prometa izrađeni popisi hrvatskih službenih skraćenih i punih imena država. Tako je 1994. Narodna banka Hrvatske (poslije HNB) objavila uputu o uporabi slovnih kratica za zemlje u platnom prometu s inozemstvom (prema normi ISO 3166-1), a 1996. Ministarstvo vanjskih poslova (poslije MVEP) objavilo je popis službenih hrvatskih imena država. Oba su se popisa mijenjala i nadopunjavala. Imena država iz tih dvaju popisa katkad se razlikuju (npr. Višenacionalna Država Bolivija (MVEP) / Plurinacionalna država Bolivija (HNB), Salomonovi Otoci (MVEP) / Solomonski Otoci (HNB), Kabo Verde (MVEP) / Zelenortska Republika (HNB)), što znači da ni popisi koji se drže službenima nemaju normirane hrvatske likove. Premda je njihova važnost u diplomatskim protokolima neupitna, u tim je popisima ipak riječ o službenim hrvatskim imenima, tj. imenima u svrhu uporabe u međunarodnim odnosima i međunarodnopravnim aktima, a ne o udomaćenim imenima koja se rabe izvan navedene službene svrhe. To znači da ne propisuju likove u neslužbenoj, općoj uporabi, odnosno za nju nisu obvezujući. U službenoj su uporabi primjerice imena država Bjelorus, Côte d'Ivoire, El Salvador, Kabo Verde, Timor-Leste i Brunej Darussalam, dok se u općoj uporabi, za koju je važno da lik pripada hrvatskomu standardnom jeziku, te države mogu nazivati Bjelorusija, Bjelokosna Obala, Salvador, Zelenortske Otoci, Istočni Timor i Brunej. Imena ovisnih područja nisu, poput imena država, usustavljena do te mjere (propisana su samo za službenu uporabu HNB-a), pa se u izvorima često pojavljuju različite hrvatske inačice. Neka imena ovisnih područja imaju prihvaćenu hrvatsku inačicu (npr. Američka Samoa, Bermudi, Francuska Gijana, Francuska Polinezija), dok su neka u procesu prilagodbe pa ih nalazimo u više inačica (najčešće su samo djelomično prilagođena, npr. Južna Georgia i Otoci Južni Sandwich) ili se rabe i udomaćena i izvorna imena (npr. Angvila/Anguilla, Bouvetov Otok / Bouvet, Makao/Macao).

Priručnik *Hrvatski egzonimi I. – Imena država, glavnih gradova i njihovih stanovnika* donosi preporučena imena država, pripadnih glavnih gradova i ovisnih područja za opću uporabu, tj. za uporabu u školstvu, nakladništvu, medijima, leksikografiji i dr. Većina imena država prošla je proces prilagodbe hrvatskomu jeziku, dobro je prihvaćena i nedvojbeno. No za neka imena još ne postoje jedinstveni likovi. Manji je broj udomaćenih imena država i ovisnih područja jednakih izvornomu liku (npr. Argentina, Crna Gora, Venezuela, odnosno Curaçao, Jersey, Tokelau) te oni nisu egzonimi. Kako bi se očuvala cjelina, u priručniku su obrađena imena svih država i ovisnih teritorija suvremenoga svijeta, bez obzira na to jesu li egzonimi ili preuzeta izvorna imena. Više je razloga zbog kojih su uvrštena i imena glavnih gradova država s pridruženim imenima njihovih stanovnika i odnosnim pridjevima: zbog značenja što ga glavni gradovi kao središta političke vlasti imaju u nacionalnom prostoru, zbog rastuće potrebe njihova označavanja na sve brojnijim tiskanima i virtualnim općim te političkim i drugim tematskim zemljovidima, zbog bolje opće obaviještenosti o svjetskim zbivanjima i s tim povezanim bržim širenjem informacija, što pridonosi upoznavanju ili češćemu susretanju s udaljenijim i manje poznatim toponimima, te zbog česte metonimijske uporabe imena gradova kao označivača cijele države u javnom diskursu. Kako se u općoj uporabi često javlja potreba za pisanjem imena stanovnika (etnika), odnosnih pridjeva, genitiva i lokativa imena država i glavnih gradova, i ti su oblici riječi uvršteni u ovaj priručnik.

UREDNICIA